

พระพุทธรศาสนา เพื่อสันติภาพของโลก

สมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต)

ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม

พ.ศ. ๒๕๖๑

พระพุทธศาสนา เพื่อสันติภาพของโลก

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

พิมพ์ครั้งแรก – กันยายน ๒๕๖๑

(สถาบันสันติศึกษา ม.สงขลานครินทร์ จัดพิมพ์รวมในหนังสือ "พุทธศาสนากับสันติภาพ"
ในงานประชุมวิชาการระดับชาติ วันสันติภาพสากล ครั้งที่ ๓ ณ ๒๑ ก.ย. ๒๕๖๑)

พิมพ์ครั้งที่ ๒

- ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม ๐,๐๐๐ เล่ม

แบบปก: พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุกทวีโร)

ข้อมูล: ถอดไฟล์เสียงเป็นไฟล์หนังสือ โดย บุคลากรของสถาบันสันติศึกษา ม.สงขลานครินทร์

พิมพ์เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

ทำนุผู้ใดประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่
วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระพิก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

หนังสือเล่มนี้เกิดจากปาฐกถาเก่าเมื่อ ๑๙ ปีก่อน (พ.ศ. ๒๕๔๒) ซึ่งลืมไปแล้ว แต่ได้ฟื้นขึ้นมาในเดือน ก.ค. ๒๕๖๑ นี้ เนื่องจากสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีกัลยาณนันทะจะจัดพิมพ์รวมไว้ในหนังสือเรื่อง "พุทธศาสนากับสันติภาพ" เพื่อเป็นเอกสารประกอบในงานประชุมวิชาการระดับชาติ วันสันติภาพสากล ครั้งที่ ๓ ในวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๑ และได้ถอดไฟล์เสียงเป็นไฟล์หนังสือส่งมาบอกแจ้งแก่ผู้แสดงปาฐกถานั้นก่อนจะเผยแพร่ จึงได้ตรวจชำระจัดปรับ พร้อมทั้งแทรกเสริมเติมคำเพิ่มความบางบางแห่ง ให้สำเร็จเป็นรูปเล่มหนังสือ เพื่อทำนุผู้แจ้งนันทะจะได้จัดพิมพ์ตามประสงค์

ขออนุโมทนาสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ได้มีนันทะเริ่มต้นให้เกิดมีหนังสือนี้จะเผยแพร่ได้ต่อไป และขออนุโมทนาบุคลากรของสถาบันสันติศึกษา ที่ได้ถอดไฟล์เสียงเป็นไฟล์หนังสืออันช่วยให้งานจัดทำหนังสือสำเร็จได้ง่ายสมบุญเจตนา

ขออนุโมทนาพระครูวินัยธร (ชัยยศ พุทธิวิโร) ที่ได้เป็นต้นแบบประสานงาน ช่วยดำเนินการตลอดกระบวนการจัดพิมพ์หนังสือ และอนุโมทนาพระครูสังฆวิจารณ์ (พงศธรณ์ เกตุภาโณ) ที่ได้ช่วยนำพามาภาระงานติดต่อสื่อสารให้ผ่านลุล่วงไป

ขอให้บุญกุศลทั้งนี้ ที่ได้เป็นไปด้วยกัลยาณนันทะเพื่อช่วยกันแผ่ขยายความรู้ความเข้าใจ ที่จะเสริมสร้างความเจริญองกวมทางจิตใจทางปัญญาแก่มหาชน จงเป็นปัจจัยดลให้สัมฤทธิ์ความเกษมคานต์สภาพแก่ชุมชนจนถึงประเทศชาติ ตลอดจนสันติสวัสดิ์ของมวลประชาชาวโลก ยิ่งยืนนานสืบไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

อนุเมตนา..... ก

พระพุทธศาสนา

เพื่อสันติภาพของโลก ๓

ในใจไม่รู้จักสันติ สันติภาพก็ไม่รู้จะไปตั้งที่ไหน..... ๔

พฤติกรรมสันติภาพ ต้องมาจากเจตนาที่ดีของใจ
แต่อาจไปถึงได้แค่ประนีประนอม..... ๖

มีทั้งไมตรีที่ถึงกันกับคน และปัญญาที่ถึงกันกับธรรม
คุณภาพจึงมี บุรณภาพจึงมี สันติภาพจึงมา ๑๑

พัฒนาจิตพัฒนาปัญญาเลื่อนวางพราวๆ ไม่ค้ำหน้าให้เห็น
ปัญหาระดับพฤติกรรมยิ่งยุบยิบนุ้เงาะดั่งเกินขึ้น..... ๑๕

สันติภาพที่ยั่งยืน สัมฤทธิ์ด้วยปัญญา
ที่รื้อระบบความคิดของอารยธรรมขึ้นมาปรับใหม่..... ๒๐

พระพุทธศาสนา

เพื่อสันติภาพของโลก*

ว่ากันในระดับโลก คนยุคนี้พูดกันนักว่่า เพื่อสันติภาพๆ ทำการนั้นทำการนี้เพื่อสันติภาพ แล้วก็มาลงที่ว่่า ผู้เพื่อสันติภาพ หรือต่อสู้เพื่อสันติภาพ ได้ยินเขาพูดกันเสมอว่่า ต้องทำสงคราม เพื่อสันติภาพ หรือบางทีก็พูดว่่าสันติภาพต้องได้ม่ว่าด้วยสงคราม

ที่พูดกันอย่างนี้ ก็เห็นอยู่ชัดๆ ว่่า ตั้งแต่เริ่มต้นก็ไม่มีสันติภาพแล้ว เมื่อความหวังสันติภาพเริ่มต้นด้วยสงครามหรือการต่อสู้ สันติภาพที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้อย่างไร อาจมีได้ก็เพียงสันติภาพแบบขอไปที เรื่องนี้เป็นปัญหาของมนุษย์สืบมาแต่อดีต ตั้งแต่โบราณกระทั่งบัดนี้

แต่ที่บอกว่าสู้ในปาฐกถาวันนี้ คงไม่เหมือนอย่างนั้น วันนี้เป็นการสู้เพื่อสันติภาพจริงๆ ขอออกนอกเรื่องนิดหน่อย คือว่่า ท่านที่มาเข้าร่วมประชุม เริ่มตั้งแต่ท่านผู้จัดเป็นต้นไป มีจิตใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกว่่ามีความสามัคคี แต่ถึงอย่างนั้นก็เหมือนกับแยกเป็น ๒ ฝ่าย

ฝ่ายหนึ่งบอกว่่าจะให้อาตมภาพปาฐกถาเห็นจะไม่ดี หยุตดีกว่่าไม่ต้องขึ้นไป อีกฝ่ายหนึ่งว่่า ถ้าไหวก็เอาสักหน่อย นี้คือแยกเป็น ๒ ฝ่าย

* ปาฐกถา แสดงเมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๒ ในการตรวจชำระทำเป็นเล่ม หนังสือในเดือน ก.ค. ๒๕๖๑ ได้จัดปรับและแทรกเสริมเติมคำเพิ่มความบังบางแห่ง

ถึงจะไม่แยกตัวบุคคลเป็น ๒ ฝ่าย แต่ในใจของหลายท่านก็แยกเป็น ๒ ใจ คือ ใจหนึ่งก็อยากให้ออก อีกใจหนึ่งก็ไม่อยากให้ออก (เป็นห่วงอาการของโรคปอด?) ความขัดแย้งนี้จะหยุดได้ก็ด้วยการที่อาตมาภาพขึ้นไปพูด พอพูดจบไปแล้ว ปัญหาความขัดแย้งก็จะสงบระงับไป เราก็จะลู่ถึงสันติภาพ ซึ่งเป็นสันติภาพที่ได้มาด้วยการต่อสู้ แต่เป็นการต่อสู้แบบสันติวิธี คืออาตมาภาพขึ้นไปสู้กับการพูดให้จบไป

ที่กล่าวมานี้ทั้งหมดรวมแล้วก็คือว่า ที่อาตมาภาพขึ้นมาพูดได้ก็เกิดจากน้ำใจหวังดีของทุกท่านที่ได้จัดงานขึ้น และญาติโยมทั้งหลายที่ได้มาร่วมฟัง เป็นการสนับสนุนกิจการของกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ เพราะฉะนั้นจึงต้องขอโอกาสอนุโมทนาความมีน้ำใจหวังดีที่ได้ให้ความสำคัญ หรือจะเรียกว่าให้เกียรติแก่อาตมาภาพโดยการจัดงานครั้งนี้ขึ้น ซึ่งดูในแง่หนึ่งก็เป็นการปรารภบุคคล ถ้าเป็นการปรารภบุคคลโดยให้ความสำคัญแก่บุคคลและจัดงานนี้ขึ้น อาตมาภาพก็จะรู้สึกอึดอัด

แต่พอมองลึกลงไปในใจของท่านผู้จัด เริ่มตั้งแต่ทางกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ ที่ท่านประธานเป็นต้น มีจิตใจเข้มแข็ง ได้เพียรดำเนินการให้กองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพนี้คงอยู่ยั่งยืนมาและมีการงานก้าวหน้ามาโดยตลอด จนถึงปีนี้ก็ทำให้มีการประสานบรรจบระหว่างมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับทางสภาสถาบันราชภัฏ โดยได้จัดกิจกรรมครั้งนี้ขึ้น ทั้งหมดนี้ในน้ำใจที่แท้ ก็คือความปรารถนาดีต่อประชาชน หรือจะเรียกว่าหวังประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติ หรือจะใช้คำว่าเพื่อสันติภาพก็ได้ เพราะฉะนั้นก็เป็นการปรารภบุคคลเพื่อจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ถ้าอย่างนี้ก็ค่อยคลายใจ และก็จะมาเข้ากับคติพระพุทธศาสนาอย่างที่เป็นมาแต่โบราณว่า พุทธศาสนิกชนปรารถนาเรื่องอะไร แม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ แล้ว ก็ถือเป็นเหตุที่จะทำบุญทำกุศล

เหมือนอย่างเรื่องในอรรถกถาธรรมบทที่ว่า หลานสาวของอนาถ บิณฑิกเศรษฐีทำตุ๊กตาแบ่งหล่นแตก เด็กยังไม่รู้เดียงสา เห็นผู้ใหญ่ว่า ถ้ามีคนตาย ก็จะทำบุญอุทิศกุศลให้ เด็กก็เลยอยากอุทิศกุศลให้ตุ๊กตาที่เขารักเหมือนว่ามีชีวิตเป็นตัวบุคคล ท่านเศรษฐีก็ตกลงทำบุญให้ตุ๊กตา โดยถือว่าการปรารภเรื่องอะไรก็แล้วแต่ เพื่อเป็นเหตุให้ทำความดีทำบุญ ทำกุศล ก็เป็นเรื่องที่ดีทั้งนั้น คราวนี้เราก็มารวบรวมเรื่องราวเหตุการณ์ อะไรอย่างหนึ่ง โดยมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม แก่เพื่อนมนุษย์ แล้วเราก็ทำกิจกรรมที่ดังมานี้ ซึ่งเรียกในทางพุทธศาสนาว่าทำบุญทำกุศล เพราะฉะนั้น วันนี้ การที่ท่านผู้จัดงานและญาติโยมมาประชุมกัน ก็เป็นการมาร่วมกันทำบุญนั่นเอง

ขอแทรกนิด คำว่า “บุญ” ทำบุญ เป็นบุญ มีบุญ ใต้บุญ อะไรต่างๆ เหล่านี้ เป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้งมาก ในประเพณี วัฒนธรรมของเรา แต่เวลานี้น่าเสียดายว่า คำว่าบุญมีความหมาย คลาดเคลื่อนไปมาก ถึงเวลาที่เราจะต้องมาทำความเข้าใจให้ เกิดขึ้นอีกครั้ง หากว่าคำนี้ฟื้นความหมายที่แท้จริงขึ้นมาได้ ก็จะเป็นประโยชน์แก่สังคมไทยอย่างมาก

คิดว่า “บุญ” นี้แหละ เป็นคำที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับคำว่า “สันติภาพ” ถ้าบุญที่จริงแท้เกิดขึ้น ถ้าเราเข้าใจความหมายที่แท้จริงของคำว่าบุญ ว่ากุศล เราจะช่วยกันสร้างสรรค์สังคม สร้างสรรค์ชีวิตให้มีสันติสุข สังคมจะเข้าถึงสันติภาพ แล้วมนุษย์ก็จะมีสันติสุขได้

ทั้งหมดนี้ก็มารวมที่วัตถุประสงค์ ตกลงว่างานทั้งหมดนี้จัดเพื่อสันติภาพ หรือจะเรียกว่าอะไรก็ได้ในทางที่เป็นบุญเป็นกุศล

ในใจไม่รู้จักสันติ สันติภาพก็ไม่รู้จะไปตั้งที่ไหน

แท้จริงนั้น มิใช่ว่าจะต้องมาถือจำกัดตายตัวในเรื่องถ้อยคำ คำว่า “สันติภาพ” ถ้าเรียกแบบพระ แต่เดิมเราเรียกแค่ “สันติ” เท่านั้น แล้วสันตินี้ ในความหมายที่แท้ ก็เป็นไวพจน์ของนิพพาน นั่นเอง วิมุตติ วิสุทธิ์ สันติ นิพพาน เป็นไวพจน์กัน เป็นคำที่มีความหมายแสดงถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

อีกแง่หนึ่ง สันตินี้ ในขั้นสุดท้ายหมายถึงสันติภายใน แต่เวลานี้ เราใช้คำว่าสันติภาพ โดยหมายถึงความสงบเรียบร้อยภายนอก ในสังคม หรือของประเทศชาติ บางทีก็มีความหมายแคบๆ เพียงว่า สันติภาพ ก็คือ “ภาวะที่ไม่มีสงคราม” เท่านั้นเอง และเดี๋ยวนี้ก็เข้าใจกันเพียงแค่ว่า ถ้าจะให้ความหมายละเอียดอ่อนขึ้นอีกหน่อย ก็หมายถึงความปราศจากการขัดแย้ง หรือภาวะที่ไม่มีมีการขัดแย้ง

เราจะต้องโยงสันติภายนอก กับสันติภายในเข้ามาด้วยกันให้ได้ เวลานี้ก็ยอมรับกันมากแล้วว่า การที่จะมีสันติภาพภายนอกได้ จะต้องมีส่วนสันติภายในใจของคน อย่างองค์การยูเนสโก/UNESCO ที่ได้แถลงหรือประกาศแนวความคิดนี้ออกมาอย่างชัดเจน แล้วก็มาสอดคล้องกับคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่า ในขั้นสุดท้ายแล้ว จิตใจของทุกคนจะต้องให้บรรลุสันติ เมื่อมีสันติภายใน ก็มั่นใจได้ว่าสันติภาพภายนอกจะเกิดขึ้น

คำว่าสันติภาพภายนอกนี้ เราอาจใช้คำอื่น เช่นว่าประโยชน์สุขของพหุชน เป็นต้น ในพุทธศาสนามีความประสานสอดคล้อง คือ เมื่อบุคคลบรรลุสันติ คือนิพพาน เป็นสันติที่ว่าแม้แต่ความเป็นตัวตนก็สงบ แล้วเขาก็จะมีชีวิตอยู่เพื่อสันติภาพภายนอก คือเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชนได้เต็มที่

ถ้าคนไม่นิพพาน ไม่สงบระงับดับความเร่าร้อนกระหาย ภายใน ยังมีตัวตนร่ารนอยู่ มีความยึดติดถือมั่นในอัตตา ไม่ถึง สันติ เขาก็ยังต้องมุงต้องมืออะไรเพื่อตัวตนของเขาอยู่ เพราะฉะนั้น การที่เขาจะทำเพื่อประโยชน์สุขของสังคม ก็ย่อมให้สมบูรณ์ไม่ได้

จุดหมายของพระพุทธศาสนาในขั้นสุดท้ายสำหรับบุคคล คือ นิพพานหรือสันตินี้ จึงเป็นตัวนำ เป็นตัวเอื้อ เป็นตัวเปิดทางให้เกิด สันติภาพภายนอก คือประโยชน์สุขของประชาชน หรือสันติสุขของ มวลชาวโลก

นิพพานหรือสันตินั้น เป็นภาวะที่บุคคลลู่ถึงความสุข เป็นคน เต็มแล้ว มีความสุขเป็นคุณสมบัติในตัวเอง จนกระทั่งไม่มีอะไรที่ ต้องทำเพื่อตนเอง เมื่อบุคคลไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตนเอง ไม่เอาเพื่อ ตัวเองต่อไปแล้ว เขาจะทำอะไร เขาก็มีชีวิตอยู่ไปเพื่อทำประโยชน์ สุขแก่ผู้อื่น หรือแก่ชาวโลก ได้เต็มที่

ฉะนั้น ในพระพุทธศาสนา คติแห่งสันติภายใน กับสันติภาพ ภายนอก จึงสอดคล้องรับกันว่า “บุคคลนิพพาน ทำการเพื่อโลก”

จะเห็นว่า พอพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น บุคคลนิพพานแล้ว ก็ ออกจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสส่ง พระสาวกออกไปว่า “จรถ ภิกขเว...พหุชนุสฺสาย โลกานุกมฺปาย” ว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป...เพื่อความสุขของคนจำนวนมาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก

คติชีวิต-บุคคลนิพพาน คติสังคม-ทำการเพื่อโลก จึงเป็นคติ ๒ อย่างที่สอดคล้องรับกัน คือ คนที่นิพพานแล้ว ไม่มีอะไรผูกมัด รััดตัว ก็จาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชนมวลชาวโลก ได้เต็มที่

ที่ว่ามานี้เป็นการพูดในระดับจุดหมายให้เห็นว่า จุดหมายชีวิตของบุคคล กับจุดหมายของสังคมนั้น ประสานเป็นอันเดียวกัน ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ แต่วันนี้สงวนไว้ ขอไม่พูดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสันติภายนอกกับสันติภายใน เป็นการพูดไว้แค่อันหลักการ

แต่ที่อยากจะพูดในวันนี้ก็คือ เรื่องปฏิบัติการที่จะทำให้เกิดสันติภาพ คือแทนที่จะพูดเรื่องการประสานสันติในระดับจุดหมาย คือสันติในใจคน กับสันติภาพในสังคม ก็จะไม่พูดในระดับของปฏิบัติการที่จะให้เกิดสันติภาพนั้น

พฤติกรรมสันติภาพ ต้องมาจากเจตนาที่ดีของใจ แต่อาจไปถึงได้แค่ประนีประนอม

อย่างที่กล่าวแล้วว่า เมื่อคนพูดถึงสันติภาพ เขามองไปที่เรื่องของโลกของสังคม เรื่องของภายนอก ที่ไม่มีสงคราม ไม่มีการขัดแย้ง ใช้ภาษาพระว่า ไม่มีการเบียดเบียน

ถ้อยคำอย่างนี้ บ่งบอกการมองในระดับพฤติกรรม คืออาการแสดงออกของคนที่เคลื่อนไหวดำเนินงานหรือกิจการกันอยู่ โดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่รบราฆ่าฟันกัน

พฤติกรรมไม่เบียดเบียนนี้ พูดให้ตรงกับคำทางธรรม ก็คือศีล นั่นเอง เพราะฉะนั้น ที่เราพูดเรื่องสันติภาพทางสังคม เราก็ต้องการศีล ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยไม่เบียดเบียนกัน แล้วเหนือขึ้นไป ก็ให้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

แล้วศีลนี้ ดูลึกลงไป ที่ว่าเป็นเรื่องพฤติกรรม การแสดงออกทางกายวาจา นั้น ตัวศีลเอง คือศีลแท้ๆ อยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ “เจตนา” คือความตั้งใจที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น ตั้งใจละเว้นการทำร้าย อันนี้คือตัวศีล

ที่นี้เจตนาอยู่ที่ไหน เจตนาที่อยู่ที่ใจ หมายความว่า ก่อนจะออกมาเป็นพฤติกรรมทางกายวาจา นั้น ต้องเริ่มที่ใจ มีความจำนง มีความตั้งใจ แต่เจตนา ที่ว่าจะไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำร้ายผู้อื่น เป็นต้น นั้น ก็มี ๒ แบบ คือเจตนาเชิงลบ กับเจตนาเชิงบวก

เจตนาเชิงลบ ตั้งใจจะไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น อาจจะเป็น เพราะกลัวก็ได้ เช่น หวาดกลัวว่าจะเกิดผลร้ายอะไรต่างๆ ขึ้นกับตัวเอง ไม่ทำร้ายเขา เพราะกลัวตัวเองจะถูกลงโทษ อย่างกรณีที่คุณคนไม่กล้าละเมิดกฎหมาย เพราะกลัวถูกจับกุมขัง เป็นต้น อันนี้ก็เป็นเจตนาที่เกิดจากความหวาดกลัว

สูงขึ้นไป แม้เป็นเพียงความตั้งใจที่จะรักษากฎกติกาไว้ ถ้ายังอยู่ในขั้นนี้ เจตนาความตั้งใจนั้น ก็ถือว่ายังเป็นเจตนาเชิงลบ

ก้าวสูงขึ้นไปอีก เจตนาอีกอย่างหนึ่งคือ เจตนาเชิงบวก ซึ่งเมื่อจะออกมาเป็นเจตนาความตั้งใจนั้น มีคุณสมบัติภายในจิตใจคือ คุณธรรม เช่นเมตตาไมตรี ความรักความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ร่วมอยู่ด้วย หรือเป็นตัวปรุ่่งแต่งเจตนา นั้น

ถ้ามีเมตตาไมตรี ความรักความปรารถนาดี เป็นตัวปรุ่่งแต่งเจตนา เราก็มีความมั่นใจได้มากขึ้นว่าเจตนา นั้นจะมีผลที่มั่นคง ยั่งยืน เพราะเจตนาเชิงลบนั้นต้องคุมต้องบังคับอยู่เสมอ ต้องมีปัจจัยภายนอกกำกับอยู่ ถ้าขาดเครื่องกำกับควบคุมภายนอกเมื่อไร หลักประกันหมดไป การเบียดเบียนทำร้ายก็เกิดขึ้น สันติภาพก็หมด แต่ถ้าเรามีจิตใจที่มีความรัก มีเมตตาปรารถนาดีต่อกันแล้ว ก็ไม่ต้องมีสิ่งที่จะมาช่วยยับยั้งป้องกันควบคุมภายนอกเลย เจตนา นั้นจะเป็นเจตนาที่ดีในตัวมันเอง เพราะฉะนั้น จึงต้องยอมรับว่า นอกจากพฤติกรรมแล้ว จะต้องมึจิตใจที่ดีด้วย

ตกลงว่า เรื่องสันติภาพนี้ต้องก้าวลึกลงไป จากพฤติกรรมเข้าสู่จิตใจ นี่ก็คือจากขั้นศีลไปสู่ขั้นสมาธิ คือขั้นของการพัฒนาจิตใจ ฝึกฝนอบรมให้มีคุณธรรม มีความดีงาม มีเมตตากรุณา เป็นต้น

ตอนนี้เราพูดได้ว่า สังคมมนุษย์เห็นความสำคัญทางด้านจิตใจมากขึ้น โครงการระหว่างประเทศ องค์การสากลระดับโลกก็เห็นความสำคัญของจิตใจแล้ว

แต่ก็ต้องถามต่อไปว่า แค่นี้พอหรือไม่ เพราะว่าแค่พฤติกรรมบวกด้วยจิตใจที่มีคุณธรรมความดี มีเมตตากรุณา แค่นี้พอหรือ ต้องระวังว่าเราอาจจะไปสู่ภาวะเอียงสุดหรือสุดโต่งก็ได้

สุดโต่งที่ไปตรงข้าม ความรักความมีเมตตาปรารถนาดีนั้น ไปถึงขั้นหนึ่ง บางทีก็กลายเป็นการเอาอกเอาใจกัน การต้องเอาอกเอาใจกัน อาจกลายเป็นการเอียงสุด ซึ่งต้องระวังมาก ดูเหมือนว่า แนวความคิดปัจจุบันจะมาถึงระดับนี้เป็นส่วนมาก คือมาถึงขั้นจิตใจแล้ว ก็ให้มีคุณธรรมความรักความปรารถนาดี มีเมตตาไมตรี

ต้องเตือนกันไว้ก่อนว่า เราคิดรอบคอบหรือยังว่าอาจเป็นเพียงภาวะตรงข้าม คือสุดโต่งเท่านั้น คือ ครั้งหนึ่งคนมีความแตกต่างกัน และให้ความต่างนั้นเป็นความขัดแย้ง แล้วความแตกต่างที่เป็นความขัดแย้ง ก็เป็นเหตุให้คนตีกัน ยอมรับกันไม่ได้ ถ้าไม่ตีกัน หากตนมีกำลังมากกว่า ก็ไปบังคับอีกฝ่ายให้ต้องเป็น อย่างตน นี่ก็คือสภาพที่เราเรียกว่าขาดสันติภาพ ที่ว่าจิตใจไม่มี ความหวังดี ไม่มีเมตตาไมตรีต่อกัน เพราะฉะนั้นก็อยู่ร่วมกันไม่ได้ เมื่อแตกต่างกัน ก็ต้องทะเลาะกัน

แต่ถ้าจิตใจดีงามมีเมตตากรุณาเป็นต้นแล้ว ก็ยังต้องระวัง อาจไปสุดโต่งอีก นี่ก็คือว่า พอมีความแตกต่าง ก็กล่อมเกลี้ยงกลมเกลื่อนว่าเหมือนกัน กลายเป็นการอำพรางแฝงปมของปัญหาไว้

มีอีกทางหนึ่งที่น่าจะให้เป็นไปก็คือ คนนั้น แม้จะมีความแตกต่างกัน อาจจะได้ถึงกับโต้เถียงกัน แต่ไม่ตีกัน อย่างนี้ใช่ไหมที่เราต้องการ คือ ความแตกต่างเป็นความจริงอย่างหนึ่ง แม้แต่ความรู้ ความเข้าใจเขา เมื่ออีกคนหนึ่งยังไม่ถึงระดับที่จะเห็นความจริงอย่างนั้น เมื่อเขาเห็นแตกต่างหรือตรงข้าม เราจะยอมรับว่าเหมือนกันหรือ หรือว่าควรจะรู้ตามที่มันเป็นความแตกต่างนั้น คือ รู้ตามที่มันเป็น แล้วก็ยอมรับความแตกต่างได้ในขอบเขตที่ไม่เป็นการเบียดเบียน และปรับแก้ด้วยการพูดจาหาปัญญากัน

ถ้าอันนี้เป็นวิธีการที่ถูกต้อง เราต้องการคุณสมบัติเพิ่มอีก คือไม่ใช่ต้องการแค่พฤติกรรมหรือจิตใจเท่านั้น ไม่ต้องการแค่คุณธรรมเท่านั้น แต่ต้องมีองค์ประกอบเพิ่มอีก

ก่อนไปถึงขั้นที่ว่านั้น ขอย้อนกลับไปพูดถึงวิธีการที่เอาแค่พฤติกรรมและจิตใจว่า ถ้ามนุษย์อยู่แค่นั้น เขาจะเข้าสู่ขั้นตอนที่เรียกว่าการประนีประนอมกัน ซึ่งจะมีผลเสีย ๒ ประการ

ประการที่หนึ่ง คือ แฝงปมที่พรวดเอาไว้ ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาในภายหลัง เพราะไม่มีความชัดเจน อย่างที่ว่ากลมเกลี้ยงกลมเกลื่อนกันไปหมดแล้ว เราเหมือนกันแหละ อย่างเดียวกันนะ ไปกันได้

ประการที่สอง คือ เรากำลังทำสิ่งที่เป็นไปได้ คือ มนุษย์กำลังจะเอาความจริงมาตกลงกัน แล้วก็ประนีประนอมกัน แต่ความจริงของสิ่งทั้งหลาย หรือความจริงของธรรมชาตินั้น มันยอมไม่เป็นตามที่มนุษย์เอามาตกลงกัน

ยกตัวอย่างว่า มนุษย์ล้านคนถกเถียงกันว่าโลกกลมหรือว่าโลกแบน แล้วในที่สุดเพื่อที่จะให้ไปด้วยกันได้ ก็เลยประนีประนอมยอมกันลงมติว่าโลกแบน แต่ถึงแม้มนุษย์สักกี่ล้านคนมาลงมติว่าโลกแบน ถ้าโลกมันกลม มันก็ไม่สามารถจะแบนให้ได้

ทีนี้ คนที่มาประนีประนอมกันในชีวิตจริงนั้น กำลังทำการที่ว่านี่หรือเปล่า ถ้ามนุษย์ทำแบบนี้ก็คือมนุษย์สมคบกันกักกันตัวเองไม่ให้ก้าวไปถึงสัจธรรมหรือตัวความจริงนั่นเอง

ที่ต้องพูดเรื่องนี้ก็เพราะว่า มีปัญหามากในเรื่องวิธีการที่จะเข้าถึงสันติภาพ ในการที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกัน ในระหว่างกัน ที่เรียกว่าในโลก หรือในสังคม คือตอนนี้มีใช้พูดถึงแต่ละบุคคล ที่พูดได้เป็นกลางๆ ว่า มนุษย์แต่ละคนมีหน้าที่ทำชีวิตของตนให้ดีที่สุด หรือให้เข้าถึงสันติ เข้าถึงนิพพาน แต่ในกรณีนี้เราพูดถึงหน้าที่ระหว่างกันในหมู่มนุษย์ หรือหน้าที่โดยรวมของมนุษยชาติ

มนุษย์นั้นมีหน้าที่ ๒ อย่าง คือ *หนึ่ง* เราจะต้องอยู่ร่วมรวมกันด้วยดี สามัคคีกัน ไม่ขัดแย้งกัน หรือสามารถยุติข้อขัดแย้งกันได้ด้วยดี พูดง่ายๆ ว่ามนุษย์ต้องทำหน้าที่ที่จะอยู่ด้วยกันให้ดี ก็คือต้องมีสันติภาพ แต่ *สอง* พร้อมกันนั้น มนุษย์จะต้องเข้าถึงธรรม คือเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ หรือเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย เพื่ออยู่อย่างดีที่สุดท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทั้งหมดที่มีอย่างอื่นนอกจากมนุษย์ด้วยกันด้วย

หน้าที่ ๒ อย่างนี้ต้องไปด้วยกัน ไม่ให้ขัดกัน

ถ้ามนุษย์ไม่เข้าใจเรื่องนี้ เอาสันติภาพไว้ในด้านที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างกันเท่านั้น แต่กลายเป็นว่ามนุษย์มาสมคบกันกักกันกีดขวางตัวเองไม่ให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

มีทั้งไมตรีที่ถึงกันกับคน และปัญญาที่ถึงกันกับธรรม ดุจสภาพจึงมี บุรณภาพจึงมี สันติภาพจึงมา

เมื่อมนุษย์ไม่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ การที่ตัวเองจะอยู่อย่างดีมีความเจริญงอกงามท่ามกลางโลก ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมหรือท่ามกลางธรรมชาติ ก็เป็นไปได้ไม่ได้ จึงต้องชัดเจนว่าเรามีหน้าที่ ๒ อย่าง ทั้งหน้าที่ต่อคนด้วยกัน และหน้าที่ต่อธรรมคือธรรมชาติและความจริงที่เป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย แล้วจะทำอย่างไรเพื่อให้หน้าที่ทั้งสองอย่างนั้นกลมกลืนกัน สำเร็จผลไปด้วยกัน

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า มนุษย์มีหน้าที่จะอยู่ร่วมกันได้ดีระหว่างกันเองโดยมีสันติภาพ แล้วก็สอง มนุษย์ต้องอยู่อย่างดีท่ามกลางสิ่งแวดล้อมโดยเข้าถึงความจริงของธรรมชาติด้วย

ถึงตอนนี้ก็เท่ากับพูดว่า พฤติกรรมดีที่ไม่เบียดเบียนของ *ศีล* กับเจตนาดีของจิตใจที่รักใคร่ไมตรีมี *เมตตา* สองอย่างนี้ยังไม่พอที่จะให้มนุษย์เข้าถึงสันติภาพที่แท้จริง จะต้องทำอะไรอีกอย่างหนึ่งด้วย นั่นก็คือ *ปัญญา*

ปัญญาคืออะไร เราอาจพูดว่าปัญญาคือความรู้ความสามารถที่จะจัดทำดำเนินการต่างๆ หรือว่าจะทำสิ่งที่มุ่งหมายให้สำเร็จ เมื่อจะทำอะไรให้สำเร็จ เราก็ต้องการปัญญา เช่น ต้องรู้จักจุดหมาย รู้เหตุปัจจัย รู้วิธีการ เป็นต้น แต่ตัวแท้ของปัญญาคืออะไร

พูดง่าย ๆ ปัญญาต้องคู่กับความจริง ตัวแท้ที่เป็นเป้าของปัญญา ก็คือความจริง ปัญญาจึงคู่กับความจริง และความจริงนั้นใช้คำเดียวที่เป็นหลัก ครอบคลุมทุกระดับและทุกสิ่งทุกอย่าง ภายใต้หลักความจริงนั้น คือคำว่า “ธรรม” ปัญญาจึงคู่กับธรรม ปัญญาต้องเข้าถึงธรรม

พระพุทธเจ้าที่ทรงเพียรพยายามบำเพ็ญสรรพบารมี ก็เพื่อเข้าถึงความจริงคือธรรมนี้ และเมื่อเข้าถึงธรรมรู้ความจริงนั้นแล้ว ก็ยังต้องมีความสามารถที่จะช่วยนำผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงนั้นด้วย กับทั้งต้องมีความสามารถที่จะนำเอาความจริงนั้นมาใช้จัดสรรดำเนินการ เพื่อให้มนุษย์อยู่กันเป็นสังคมที่ดี รวมเป็น ๓ ขั้นตอน

เมื่อเรามีหน้าที่เข้าถึงความจริงด้วยปัญญา เราจะต้องระวังอย่าให้ไมตรีระหว่างมนุษย์มาขัดขวางการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ด้วยการไขว่เขวหลงไปเอาตัวความจริงของธรรมชาติมาประนีประนอมตกลงกันเองในระหว่างมนุษย์

จะขอยกตัวอย่างในที่นี้ ซึ่งเป็นที่ประชุมของพุทธศาสนิกชนที่อยู่ในพระศาสนา เราคงได้ยินคำที่พูดกันบ่อยว่า ศาสนาในโลกนี้มีต่างๆ มากมาย ศาสนาไหนๆ ก็สอนให้เป็นคนดี และสอนให้คนทำดีเหมือนกันทั้งนั้น อย่างนี้เป็นต้น

พูดได้ว่า นี่เป็นการพยายามเข้าถึงสันติภาพ ที่จะให้คนอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี แต่วิธีปฏิบัติเพื่อให้อยู่ด้วยกันได้ดีอย่างนี้ เป็นวิธีการในชั้นจิตใจ ที่กลายเป็นการขัดขวางปัญญา อย่างน้อยๆ ง่ายๆ ก็คือว่า พอเรามายอมใจตกลงตรงนี้ ก็กลายเป็นการที่เรามาชวนกันเป็นส่วนรวมให้อำพรางไม่ค้นคว้าหาความจริงต่อไป และเป็นส่วนตัวแต่ละบุคคลให้หมกตัวไว้ในความมืดมัวไม่รู้ชัดเจน

เราอาจพูดเป็นสำนวนแย้งว่า ศาสนาไหนๆ ก็สอนให้คนทำดีเหมือนกัน แต่ความดีที่ศาสนาต่างๆ สอนให้ทำนั้น ไม่เหมือนกัน เราพูดตามที่บอกกันมาว่าศาสนาเป็นเรื่องของความเชื่อ ดูเหมือนว่าเราจะเชื่อเรื่อยเฉื่อยไปตามที่เขาว่ากันมาอย่างนั้น แต่เราไม่สงสัยบ้างหรือว่า จริงหรือที่ว่าศาสนาเป็นเรื่องของความเชื่อ

จริงอยู่ ความเชื่อเป็นลักษณะอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในเรื่องของการนับถือศาสนา แต่มาดูในสายตาของพระพุทธศาสนา ความเชื่อ นั้น มีทั้งที่คนบอกว่าเขาเชื่อพุทธศาสนา แต่ความเชื่อของเขานั้น ไม่ใช่พระพุทธศาสนา และถ้าคนยังอยู่แค่ความเชื่อ นั้นก็ยังไม่ใช้ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ศรัทธาเป็นตัวนำเข้าสู่พระพุทธศาสนาได้ แต่การเกิดปัญญาขึ้นมาต่างหาก ที่เป็นการเข้าถึงพระพุทธศาสนา

เป็นอันว่าแค่ศรัทธาเรื่องของความเชื่อยังไม่เพียงพอ ต้องมีการพัฒนาขึ้นไปให้ถึงปัญญาด้วย แล้วเราจะไปตัดสินว่าศาสนา เป็นเรื่องของศรัทธาหรือแล้วแต่ความเชื่อได้อย่างไร

รวมความว่า คำพูดต่างๆ เหล่านี้อยู่แค่ความคลุมเครือ แล้วเราก็ชอบที่จะปล่อยๆ เรื่อยเฉื่อยกันไป กลายเป็นการหมกตัวเพลिनอยู่กับความชินชาประมาท แล้วก็กลายเป็นกระบวนการขัดขวางปัญญาของมนุษย์ไป และเมื่อขัดขวางปัญญา มันก็ไม่สามารถทำให้มนุษย์ก้าวหน้าไปเข้าถึงสันติภาพที่แท้จริงได้ เพราะมนุษย์ที่ทำเช่นนี้ ย่อมมีแต่แฝงปมปัญหาไว้ในหมู่ตนเองก็แฝงปมปัญหาไว้ระหว่างกัน ที่จะต้องขยายออกมาเป็นอาการของปัญหาที่ก่อเหตุเช่นความขัดแย้งหรือข่มขู่กันไปในวันข้างหน้า และกีดกันขัดขวางเพื่อนมนุษย์ทั่วไปไม่ให้เข้าถึงตัวความจริงนั้น

จึงขอสรุปไว้อีกครั้ง แค่นี้เป็นข้อสังเกตหรือเป็นข้อที่จะนำไปพิจารณาว่า *หนึ่ง* มนุษย์ต้องมีสามัคคีพร้อมใจ ให้อยู่กันด้วยดี มิใช่แค่ประนีประนอม (มิใช่แค่ compromise ต้องให้เป็น harmony) แต่พร้อมกันนั้น *สอง* ต้องสู้หน้าความจริง แสวงปัญญาที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย ที่จะให้อยู่กันได้ดีด้วยดีท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ด้วย ทั้งสองอย่างนี้ต้องมาประสานกันให้เป็นสันติภาพที่เป็นจริง

เมื่อที่เราพูดว่า สันติภายใน กับสันติภาพข้างนอก ต้องประสานกัน ทั้งนี้ สันติภาพภายนอกนั้นก็มีความหมายที่ต้องแยกอีกอย่างที่ได้พูดกันมาแล้ว คือสันติภาพในหมู่มนุษย์ด้วยกัน กับสันติภาพในภาวะที่มนุษย์อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายอื่น โดยเฉพาะอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ที่จะต้องเข้าถึงความจริงของมัน แล้วเราจึงจะอยู่ร่วมกันกับมันให้ดีได้

จะต้องรู้ตระหนักรู้ว่า ธรรม ทั้งธรรมชาติและธรรมดาที่เป็นความจริงของธรรมชาตินั้น มันไม่เข้าใครออกใคร มันไม่เคยยอมประนีประนอมกับคน คนนั้นประนีประนอมกันได้ โดยมาตกลงกัน ด้วยใจที่ยอมกัน ปรับความต้องการเข้ากันได้ แต่เราจะไปประนีประนอมกับธรรม กับความจริงของธรรมชาตินั้น มันไม่มีใจที่จะยอมกับเราด้วย เป็นหน้าที่ของมนุษย์เองที่จะต้องเข้าถึงความจริง และปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง

ดังนั้น ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์นี้ มนุษย์มีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน แต่ต้องเปิดปัญหาต่อธรรมด้วย คือ ด้านหนึ่งมนุษย์สัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยเมตตา และอีกด้านหนึ่ง มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมด้วยปัญญา สองอย่างนี้ต้องให้มาประสานกัน ไม่มาขัดแย้งกัน อย่าให้มนุษย์หลงผิดเอาเมตตาไมตรีระหว่างกันไปขัดขวางปัญญาที่จะเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

ถ้ามนุษย์ปฏิบัติถูกต้องอย่างนี้ แม้มนุษย์จะมีความแตกต่างกัน แต่ด้วยจิตใจเมตตาปรารถนาดี ก็อยู่ร่วมกันได้ แล้วด้วยการที่ไฟรู้แสงปัญญาอยู่เสมอ ก็จะมีภาพรวมของมวลมนุษย์ที่ก้าวไปในวิถีทางของการแสวงธรรมให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติต่อไป สมตามที่เป็นภารกิจของมนุษยชาติว่ามวลมนุษย์จะต้องอยู่ในกระบวนการหรือวิถีทางของการที่จะเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

พัฒนาจิตพัฒนาปัญญาเลื่อนร่างพร่ำๆ ไม่คืบหน้าให้เห็น ปัญหาระดับพฤติกรรมยังยวบยิบนุงนังประดังเกินเข็น

ต้องยอมรับว่า มนุษย์โดยทั่วไปยังอยู่ในวิถีทางของการแสวงหาอันไม่จบสิ้น แม้เราจะบอกว่าองค์พระศาสดาได้ไปถึงที่หมายแล้ว แต่มนุษย์ทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันนี้ ก็ยังไม่เข้าถึงบรรดาศาสตรวิทยาอย่างวิทยาศาสตร์ ก็ยังพยายามที่จะเข้าถึงความจริงคือธรรมอันนี้ เราจะต้องแยกแยะได้ไม่สับสนในระบบกระบวนนี้ และโยงประสานกันให้ถูกที่ตรงตามสภาวะด้วย

ยิ่งในยุคต่อไปนี้ ปัญญาจะมีความจำเป็นมากยิ่งขึ้น เพราะข่าวสารข้อมูลมากขึ้น เวลานี้จะถึงยุคที่เกิดความขัดแย้งกันหรือไม่ทันกัน ระหว่างข้อมูลกับปัญญา หรือจะว่าปัญญากับข่าวสาร ข้อมูลไม่ทันกัน ก็ได้

ที่พูดอย่างนี้ ต้องเข้าใจว่าข่าวสารข้อมูลกับปัญญาไม่ใช่อย่างเดียวกัน ถ้ามนุษย์มีปัญญาไม่พอ ข้อมูลข่าวสารมาก มนุษย์ก็ยิ่งสับสนวุ่น แล้วดูเหมือนว่าปัจจุบันนี้มนุษย์กำลังจะเป็นอย่างนั้น แลมนมนุษย์ยังไปเข้าใจผิดเสียด้วยการที่ตนมีข้อมูลข่าวสารมาก คือตนมีปัญญามาก แต่ที่จริง ไม่ใช่ ปัญญา กับ ข้อมูลข่าวสารเป็นคนละอย่าง

ขอย้ำว่า เมื่อปัญญาไม่พอ ข้อมูลข่าวสารยิ่งมา มนุษย์ก็ยิ่งสับสนและลุ่มหลงไปกันใหญ่ ถ้ามนุษย์มีปัญญาไม่พอ คือไม่เข้าถึงตัวความจริง ไม่เข้าถึงสาระของข่าวสารข้อมูลนั้น มองไม่เห็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างข่าวสารข้อมูลนั้นกับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ และมองไม่ถึงวิธีปฏิบัติจัดการ ที่ถูกที่ตรงทันต่อข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ ก็

จะเกิดปัญหาแก่พวกมนุษย์เอง

เวลานี้ เรามีปัญหาเกี่ยวกับการที่มีปัญญาไม่ทันไม่พอ ขณะที่สังคมมนุษย์ก็ยิ่งซับซ้อน เราก็อิงซูลมุนปัญหา ยกตัวอย่างแม้แต่เรื่องใกล้ตัวใกล้ปัจจุบันที่มนุษย์พูดกันบ่อย เช่นเรื่องสิทธิมนุษยชน ก็เป็นปัญหา

แล้วก็แน่นอนว่า เรื่องสิทธิมนุษยชน ตลอดไปถึงสิทธิเสรีภาพทั่วไปนั้น เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับปัญหาสันติภาพ เพราะว่า ถ้าคนไม่มีสิทธิมนุษยชน ไม่มีการพิทักษ์สิทธิมนุษยชน การลู่ถึงสันติภาพก็ไม่อาจเป็นไปได้ ก็เลยจะว่าเป็นกระแสนิยมก็ได้ว่า เวลาจะร่างรัฐธรรมนูญกันแต่ละที ก็ต้องย้าเรื่องสิทธิเสรีภาพโดยอ้างว่าประชาธิปไตยถือเรื่องสิทธิเสรีภาพนี้เป็นหลักการข้อใหญ่ แต่เราก็จะต้องมีปัญหาอยู่เรื่อยไป ถ้าเราไม่สามารถแก้ปมในชั้นพฤติกรรม แล้วก็จิตใจ ไปจนถึงปัญญา ที่จะให้มาประสานกันโดยสมบูรณ์

โดยเฉพาะในชั้นปัญญา เราพูดถึงการมีการใช้สิทธิเสรีภาพมิให้เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ ไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน พอพูดว่าไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชนนี้ ศีลธรรมอันดีของประชาชนคืออะไร แค่นี้เราก็เริ่มได้ปัญหาแล้ว และก็ปัญหาสันติภาพอยู่ในตัวมันเองด้วย ไปๆ มาๆ ก็เป็นปัญหาไปทุกอย่างนั่นแหละ คือถ้าตัวประสานฐานไม่ดี มันก็ผูกปมไว้ทุกจุด

ลองมองไปที่บางเรื่อง อย่างเรื่องเจ้าแม่กาลีเมื่อกี้ เราอาจวินิจฉัยได้ง่ายหน่อย คือในสมัยที่อังกฤษยังไม่ได้ไปปกครองอินเดีย อินเดียยังไม่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ คนอินเดียมีสิทธิ์ที่จะเอาหญิงสาวพรหมจารีไปฆ่าบูชายัญแต่เจ้าแม่กาลี อังกฤษเป็นประเทศหนึ่งที่เป็นแม่บทของประชาธิปไตย เมื่อเข้าไปปกครองอินเดีย อังกฤษแม้ยังอยู่ในยุคที่กษัตริย์ครองอำนาจ แต่ก็มี Magna Carta มานานนักแล้ว ก็ได้ออกกฎหมายห้ามไม่ให้เอาหญิงสาวไปฆ่าบูชายัญ

กฎหมายของอังกฤษนี้จำกัดสิทธิเสรีภาพทางศาสนาของคนอินเดีย แต่ในกรณีนี้เราเห็นได้ง่ายตามภูมิหลังทางสังคมของเรา และตามหลักศีลธรรมทั่วไปว่าการบุชายัญฆ่าคนนั้นไม่ดี เราก็วินิจฉัยว่าการฆ่าหญิงสาวพรหมจารีนั้นไม่ถูกต้อง ถ้าว่าตามหลักสิทธิมนุษยชนปัจจุบัน ก็เป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของสตรีพรหมจารีนั้น และก็เป็นขั้นของอาชญากรรมเลยทีเดียว

แต่เวลานี้มีเรื่องที่ซับซ้อนกว่านั้น ซึ่งในประเทศอย่างอเมริกาก็ได้เกิดเป็นปัญหาขึ้น และก็สัมพันธ์กับการใช้ข่าวสารข้อมูลดังที่ว่า ยกตัวอย่างเรื่องหนึ่งเมื่อ ๓-๔ ปีมาแล้ว ที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในอเมริกานั้น วันหนึ่ง นักศึกษาหญิงผิวดำหลายคนจับกลุ่มคุยกัน ส่งเสียงเอะอะหน้าห้องนักศึกษาชายฝรั่งผิวขาว นักศึกษาชายนั้นคงรำคาญหรือโกรธด้วย ก็ตะโกนออกมาว่า “Shut up, water buffaloes!” (หุบปากเสียบ้าง แม่นางกระบือเอ๋ย) แล้วก็เกิดเรื่องราวใหญ่โต เป็นกรณีพิพาทในปัญหาเรื่องสิทธิเสรีภาพในการพูดจาว่าจะใช้กันได้แค่ไหน อย่างไรอย่างไรหนีดหรือไม่ การละเมิดกันจะจำกัดความแค่ไหน ฝ่ายที่พูดตำหนิหรือว่าฝ่ายที่ห้ามตำหนิเพราะไปจำกัดสิทธิเสรีภาพของคนดำที่มีสิทธิ มหาวิทยาลัยอเมริกันในระยะเวลาที่นั้น เกิดปมปัญหาเรื่องนี้มาก นี่คือในประเทศอเมริกาที่เป็นผู้นำในเรื่องสิทธิเสรีภาพ แลเมเกิดเรื่องในสถาบันการศึกษาใหญ่ๆ ที่เป็นถิ่นของบรรดาปัญญาชน

ในสังคมปัจจุบันที่เจริญซับซ้อนยิ่งและมีเทคโนโลยีก้าวไกล การปฏิบัติต่อข่าวสารข้อมูล ตั้งแต่การติดต่อสื่อสาร และการเผยแพร่ โยงไปถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพ กลายเป็นปัญหาทั้งยุ่งใหญ่จนถึงยุบยับมากขึ้นๆ ล้วนเป็นปัญหาสันติภาพที่ละเอียดอ่อนยุ่งนังมากขึ้น

เวลานี้ สังคมพัฒนาซับซ้อนอ่อนปมมากขึ้นๆ แต่การพัฒนาจิตใจพัฒนาปัญญาไม่พอ ไม่ถึงและไม่ทันที่จะสลายปมเหล่านั้น ในสังคมที่พัฒนานั้น ปัญหาที่เป็นความทุกข์ด้านต่างๆ ของมนุษย์และของทั้งโลก รวมทั้งธรรมชาติ จึงสะสมประดัง เรื่องที่ไม่เคยเป็นปัญหา ก็กลายเป็นปัญหาขึ้นมา ทำให้มนุษย์เหมือนจะห่างออกไปจากการที่จะได้จะมีสันติภาพไกลยิ่งขึ้นๆ

ขอยกตัวอย่าง ในบางสังคมที่เจริญขึ้นมา มนุษย์คิดว่าคนมีสิทธิเสรีภาพในการปฏิบัติต่อทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตน ดังนั้น เราปลูกต้นไม้ในสวนของเรา ต้นไม้นั้นโตใหญ่ขึ้นมา ก็เป็นของเรา เราจึงมีสิทธิที่จะตัดต้นไม้

แต่ในบางสังคมอื่นที่คนมีความรู้เข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม เขารู้ขึ้นมาว่าการดูแลรักษาต้นไม้ เป็นองค์ประกอบสำคัญของการรักษาสิ่งแวดล้อม คนที่ว่าตัดต้นไม้ซึ่งเป็นสมบัติของตนโดยมีสิทธิเสรีภาพเต็มที่ในทรัพย์สินของตนเองนั้น อาจเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของเพื่อนมนุษย์ที่เขาจะมีอากาศบริสุทธิ์หายใจ อย่างนี้เป็นต้น ก็กลายเป็นว่าการตัดต้นไม้ที่เป็นทรัพย์สินของตนเองนั้น เป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของเพื่อนมนุษย์ เป็นความผิดอย่างหนึ่ง

ในประเทศสหรัฐอเมริกาเช่นเดียวกัน ที่รัฐฮาวาย (Hawaii) นักศึกษาชั้นบัณฑิตศึกษาผู้หนึ่งเห็นว่า ปลาโลมามีสิทธิในชีวิตของมัน มันควรจะมีอิสรภาพ จึงปล่อยปลาโลมา ๒ ตัว ออกจากสถานีทดลอง ปรากฏว่าเขาถูกตัดสินว่ามีความผิดฐานลักทรัพย์ นี่ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของคนที่คิดแปลกแหวกออกไป คราวนี้มีค่าใช้จ่ายถึงสิทธิของคน ไม่ว่าจะเป็นผู้เจ้าของ หรือผู้ถูกผลกระทบ แต่คิดถึงสิทธิของสัตว์ที่ถูกคนครอบครอง

เรื่องเหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่าง และจะมีมากขึ้นๆ ดังที่เดี๋ยวนี้เรามีปัญหาเรื่องสิทธิของคนตาย ซึ่งก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมาว่าจะเอาอย่างไร คนตายก็มีสิทธิที่จะตาย แล้วเราจะยอมให้เขาตายเพื่อสิทธิเสรีภาพของเขาหรือไม่ แล้วก็โยงไปที่การทำแท้ง ซึ่งก็เป็นปัญหาอีก เช่นว่าจะคำนึงถึงสิทธิของเจ้าของครรภ์ หรือของเด็กที่จะเกิด อะไรทำนองนี้ ในวงการแพทย์ก็พบปัญหาจำพวกนี้มาก

ในเมื่อระบบข่าวสารข้อมูลสะดวกสะพรั่งพร้อมไปทั่ว นับวันมนุษย์ก็ยังมีปัญหาอุปสรรคซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น และก็อย่างที่ว่าแล้ว ปัญหามนุษย์ไม่ทันกับการระบายนและแพร่ระบาดของข่าวสารข้อมูล จิตใจก็สนองรับปรับไม่ถูกไม่ทัน บางคนแค่เจอขยะข้อมูลข่าวสารก็เสียสุขภาพจิต ยิ่งมนุษย์หลงผิดเอาข่าวสารข้อมูลเป็นปัญญา ก็ยิ่งสับสนวุ่นวาย

มนุษย์ยุคปัจจุบันนี้บางทีกะนั่งตัวว่าตนมีปัญญามาก ความจริงมนุษย์ยุคนี้ว่าโดยทั่วไปไม่ได้มีปัญญาดีขึ้น เพียงแต่ว่ามีข่าวสารข้อมูลมากขึ้นเท่านั้น เรื่องราวที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงตัวอย่างปัญหาที่เราจะต้องรู้เท่าทันที่จะวางใจใช้ปัญญากับมันให้ถูกให้ทันกันต่อไป เพียงแต่จะต้องให้เห็นตระหนักถึงความสำคัญของปัญญา

มนุษย์จะต้องพัฒนาปัญญา ต้องแสวงปัญญาที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายให้ชัดแจ้ง ต้องจับสาระเข้าถึงความจริงของข่าวสารข้อมูล และหยั่งเห็นความจริงกว้างออกไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างข่าวสารข้อมูลแต่ละหน่วยละชิ้น กับสิ่งอื่นทั้งหลายในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติทั้งหมด ซึ่งเป็นเรื่องที่ใหญ่สำคัญและก็ยากยิ่งทีเดียว มิฉะนั้นมนุษย์ก็ไม่อาจพ้นไปได้จากอคติที่แปลกกันว่าความลำเอียง ซึ่งที่จริงก็คือการเขวออกไปนอกรทางของความถูกต้อง และก็เป็นปัญหาสันติภาพในระดับละเอียดอ่อน

“อคติ” คือการที่มนุษย์ประพฤติปฏิบัติทำการไม่ถูกต้อง หรือเขวออกไปนอกทางของความถูกต้องนั้น อาจเป็นฉันทาคติ คือ อคติเพราะชอบก็ได้ เป็นโทสาคติ-เพราะชัง โมหาคติ-เพราะเขลา ไป ไม่ทันรู้หรือรู้ไม่ทัน หรือภยาคติ คืออคติเพราะความขลาด ความหวาดหรือความกลัว ก็ได้

โดยเฉพาะโมหาคติจะเป็นไปได้มาก ทั้งในการปฏิบัติต่อกัน ระหว่างมนุษย์ และในการที่เราเอาเรื่องสิ่งแวดล้อมมาจัดการซ้อน เข้าไปในการจัดการการอยู่ร่วมกันของมนุษย์

ปมที่เป็นศักยภาพของปัญหาเหล่านี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ สันติภาพทั้งสิ้น คือเป็นเรื่องของการอยู่ดีมีความสุขของชีวิต และสังคมมนุษย์นั่นเอง นี่เป็นเรื่องของการตั้งข้อพิจารณาขึ้นมา ผากไว้ ก็จะขอผ่านไปอีก ไม่ควรที่จะพูดให้ยืดยาว

สันติภาพที่ยั่งยืน สัมฤทธิ์ด้วยปัญญา ที่รื้อระบบความคิดของอารยธรรมขึ้นมาปรับใหม่

จะขอย้อนกลับไปในช่วงต้น คือเรื่องราวทั้งหลาย เมื่อพูดกัน ไปแล้ว ในที่สุดก็ต้องมาตอบคำถามว่าแล้วจะอย่างไร ก็จึงย้อน ไปหาคำตอบข้างต้นที่ว่า วิธีปฏิบัติหรือปฏิบัติการที่จะให้ถึง สันติภาพ ต้องครบองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

ทวนความว่า พฤติกรรมเป็นเรื่องของศีลซึ่งโดยแก่นแท้ก็คือ เจตนาที่ไม่เบียดเบียน เจตนานี้เป็นตัวเชื่อมต่อพฤติกรรมกับจิตใจ และตัวแต่งจิตที่จะตั้งเจตนาออกไปสู่พฤติกรรม ก็คือคุณสมบัติใน ใจอย่างที่ได้กล่าวแล้ว ซึ่งมุ่งเอาเมตตา ความรักความปรารถนาดี

ถึงตรงนี้ก็มาถึงเรื่องของตัวคน คือการพัฒนาคน ที่เป็นตัวการ เป็นเจ้าของเจตนาหรือเจตจำนง ที่อยู่ในใจ จึงต้องพัฒนาจิตใจเพื่อให้มีเจตนาที่ดี ด้วยการเสริมสร้างคุณธรรมความดีที่จะมาแต่งสรรเจตนา และเมื่อมุ่งเอาภาวะจิตใจที่จะให้คนอยู่ร่วมกันปฏิบัติต่อกันด้วยดีที่จะมีสันติในสังคม ตัวแต่งสรรเจตนานั้นก็ให้แก่เหล่าคุณธรรมที่มีเมตตาเป็นตัวนำ

“เมตตา” มาจากต้นศัพท์คือมิตร (มิตต) และก็แปลง่ายๆ ว่าน้ำใจมิตร คือความรักความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข แล้วก็มีความหวังเป็นชุด เริ่มด้วยกรุณาหรือการุณย์ คือความมีน้ำใจที่ว่าเห็นใครมีทุกข์ประสบปัญหา ก็ทนนิ่งเฉยไม่ได้ ต้องชวนช่วย ช่วยแก้ไขปลดปล่อยให้เขาพ้นขึ้นมาจากปัญหาจากความทุกข์ มักเรียกรวมกันว่า เมตตากรุณา หรือเมตตาการุณย์

อย่างน้อยเมื่อจะพัฒนาคนด้านจิตใจในทางใฝ่สันติ ก็พึงพัฒนาเมตตา ให้เขามีความรักความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ คนจะได้มีเจตจำนงที่นำพฤติกรรมไปในทางที่เกื้อกูลกัน เมื่อตัวจะทำอะไรก็จะระวังไม่ให้เกิดผลลบผลร้ายเสียหายหรือเป็นอันตรายแก่ผู้อื่นเป็นหลักประกันไม่ให้มีการเบียดเบียน

แต่ในที่สุด การคุมการนำการจัดการดำเนินการทั้งหมดก็เป็นไปด้วยปัญญา การพัฒนาคนจึงต้องพัฒนาปัญญา ให้มีปัญญารู้เข้าใจปมทุกข์ตัวปัญหา รู้จุดหมาย รู้เหตุปัจจัย รู้ผลพลอยได้ พลอยเสีย รู้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลายถูกต้องเพียงพอ

ถ้าคนมีพฤติกรรม มีจิตใจ มีปัญญา ที่พัฒนาได้ดีทั้ง ๓ อย่างก็จะทำให้มีความหวังที่สันติภาพจะเกิดขึ้นมาได้ แต่ลองมาพิจารณาว่าระบบชีวิต ระบบสังคม ความเป็นไปในหมู่มนุษย์ปัจจุบันนี้ เอื้อให้เป็นอย่างนั้นหรือไม่

แม้แต่ในชั้นพฤติกรรมแห่งศีลที่มีเจตนาเป็นตัวทำการ ก็เป็นปัญหา ถ้าจะให้สันติภาพ ไม่ว่าจะทำอะไร ก็ต้องเริ่มต้นด้วยเจตนาที่ไม่เบียดเบียน ที่จุดเริ่มต้นนี้ มนุษย์ทำได้ไหม

ในเรื่องนี้ ถ้าไม่พูดถึงระบบสังคมระบบเศรษฐกิจของโลกปัจจุบัน ก็จะไม่ถึงปัญหา ขอให้ดูที่ต้นแหล่งความคิด ระบบสังคมระบบเศรษฐกิจปัจจุบันนี้ ถูกริเริ่มและขับเคลื่อนด้วยเจตนาที่ถูกหล่อเลี้ยงสรรแต่งอยู่บนฐานความคิดความเชื่อ ซึ่งไม่ว่าจะลึกซึ้งซับซ้อนอย่างไรก็ตาม ก็สำแดงตัวออกมาในเจตนาที่มุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตัว ระบบเศรษฐกิจระบบสังคมปัจจุบันที่ครอบงำโลกอยู่มีการตั้งเจตนาตัวเริ่มต้นและนำแรงขับเคลื่อนอันนี้ไม่ว่าจะทำอะไร มนุษย์ก็ตั้งเจตนาที่จะมุ่งหาประโยชน์ให้แก่ตนแล้วขยายต่อไปว่าจะเอาจากคนอื่นให้มากที่สุด มิใช่เจตนาที่จะผดุงส่งเสริมความอยู่ดีของโลก หรือมุ่งไปที่สันติสุขของมวลมนุษย์

ในเมื่อตั้งเจตนาเริ่มต้นขึ้นมาอย่างนี้ มันก็ขัดแย้งกันทันทีกับสันติภาพ แล้วสันติภาพจะเกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะฉะนั้น ระบบความคิด ระบบสังคม ระบบเศรษฐกิจปัจจุบันนี้ มองไปแล้ว ไม่เอื้อต่อการเกิดสันติภาพ

เมื่อมองลึกลงไปพื้นฐานความคิด ดุทธิ ฤทธิ ฤทธิอะไรต่างๆ มันก็คลาดก็เขวออกไปจากทางของสันติภาพ ในที่สุดก็จะชัดว่าเราไม่สามารถแก้ที่พฤติกรรมของคนได้ ต้องแก้ไปถึงตัวฤทธิ ความเชื่อ แนวคิด ความเข้าใจ ความเห็น คือแก่นชั้นของปัญญานั้นเอง

อย่างในหลักการของทุนนิยม ก็ตั้งเจตนาให้มุ่งหาผลประโยชน์แล้วมาถึงอเมริกันที่เรียกว่าปัจเจกนิยมทางเศรษฐกิจ บอกว่าให้บุคคลแต่ละคนหาผลประโยชน์ให้แก่ตนให้มากที่สุด เมื่อแต่ละคนหาผลประโยชน์ให้แก่ตนได้มากแล้ว สังคมก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเอง

หลักการตามแนวคิดนี้เป็นการพูดถึงผลรวม คือเมื่อแต่ละคนหาเงินหาทองหาผลประโยชน์ได้มาก พอรวมเข้าด้วยกันทั้งประเทศทั้งสังคม ก็จึงมั่งคั่งพร้อม

แต่เวลานี้ เรากำลังมีปัญหาเกี่ยวกับระบบทุนนิยม โดยเฉพาะแนวคิดปัจเจกนิยมแบบนี้ ที่บอกว่าแต่ละคนหาผลประโยชน์ให้มากที่สุด โดยต้องแข่งขันกัน การแข่งขันนั้นเป็นหัวใจของการสร้างสรรค์ความเจริญของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอเมริกันอย่างที่รู้จักกันอยู่

แต่ในที่นี่ต้องการชี้ให้เห็นว่าตัวเจตนาอยู่ที่ไหน ตัวเจตนาในที่นี่ ก็คือเจตนาที่จะหาผลประโยชน์ให้แก่ตนให้มากที่สุด และเอาจากผู้อื่นให้มากที่สุด นี่ก็คือระบบกรรมของเขาไม่ได้เริ่มจากเจตนาที่ไม่เบียดเบียน หรือจากเจตนาที่จะเกื้อกูล

เมื่อพูดมาถึงขั้นนี้ จะรู้สึกว่เรื่องปัญหาสันติภาพนี้ยากยิ่งขึ้น หรือยากเหลือเกิน เพราะไปพันกับระบบเศรษฐกิจระบบสังคมจนถึงระบอบของโลก ที่รวมคลุมความเป็นไปในโลกาภิวัตน์ทั้งหมด แล้วเราจะแก้ไหวหรือ ก็ตอบว่า จะไหวหรือไม่ไหว ก็ต้องแก้ ต้องพยายาม แล้วเราก็บอกว่าจะต้องพัฒนาคน

ที่นี้ การพัฒนาคนนั้น ก็อย่างที่ว่าแล้ว ต้องพัฒนาหมดทั้งตัว ไม่เฉพาะพัฒนาพฤติกรรม ที่เคลื่อนไหว แสดงออกทางกายวาจา การปฏิบัติต่อกันในหมู่มนุษย์เท่านั้น แต่ต้องพัฒนาจิตใจ ให้มีความรักความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์แก่กัน แทนที่จะมุ่งเอากันให้มากที่สุด ก็มุ่งทำให้แก่ผู้อื่นให้มากที่สุด หรือมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น แล้วก็พัฒนาปัญญาที่รู้เข้าใจเห็นสุขเห็นทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ รู้เข้าใจระบบสัมพันธ์ของสังคม ระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติแวดล้อม ให้เห็นถึงความพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในแต่ละระบบและรวมทั้งหมดทุกระบบ

ปัญญาเป็นตัวที่มาแปรสภาพจิตใจ เช่นเห็นคนหน้าบึ้ง นึกว่าเขาไม่พอใจเรา ใจเราก็โกรธ แต่พอรู้เรื่องราวว่าเขาไม่สบายเจ็บกายทุกซี้ใจ เราก็กลับไปเห็นใจ สงสาร อยากช่วยเหลือ เมื่อได้รู้เห็นเข้าใจอะไรๆ มีปัญญามากขึ้นๆ ได้รู้ทุกข์รู้ปัญหาของคนทั้งหลาย รู้คุณ-โทษ รู้ผลดี-ผลร้าย มองเห็นเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องมากมายขึ้น ก็พัฒนาเมตตากรุณาขึ้นมาได้ ดังนี้เป็นต้น

เมื่อเราช่วยให้คนพัฒนาพฤติกรรมของเขา พัฒนาคุณธรรม คุณสมบัติภายในจิตใจ และพัฒนาปัญญา ก็คือการพัฒนาตัวมนุษย์นั่นเอง การพัฒนาตัวมนุษย์ ก็คือการศึกษา

ที่นี้ก็จับมาเข้าหลัก การศึกษา ก็คือสิกขา ซึ่งมีองค์ ๓ คือ พัฒนาพฤติกรรมเรียกว่า *ศีล* พัฒนาจิตใจเรียกว่า *สมาธิ* พัฒนาปัญญาเรียกว่า *ปัญญา* เรียกรวมน่า “ไตรสิกขา” เราก็พัฒนามนุษย์ให้ครบองค์รวม ด้วยระบบไตรสิกขา

พอพัฒนาคนครบไตรสิกขาให้ถึงปัญญาได้ ก็ถึงขั้นสลายความเห็นผิด แนวคิดความเห็น ความเชื่อเก่าๆ หรือที่เกิดจากความงมงาย ก็เปลี่ยนไป ถ้าสามารถแก้ได้ถึงขั้นนั้น ก็คือแก้ได้ถึงฐานความคิด แล้วอะไรๆ ก็มีทางเป็นไปได้ ถึงขั้นนี้จึงจะเป็นการพัฒนาคนที่จริงแท้

แต่ถ้าเราแก้กันอยู่แค่เรื่องของพฤติกรรม ก็จะได้แค่เจตนาเชิงลบ อย่างเวลานี้ที่ไม่ให้รุกรานทำลายธรรมชาติ โดยสอนกันบอกกันชู้กันว่าถ้าตัดต้นไม้ทำลายธรรมชาติแล้ว จะเกิดผลร้ายตีกลับมาเป็นภัยอันตรายต่อตนเองต่อชุมชน อย่างดีก็ว่าเพื่อเห็นแก่อนุชนคนรุ่นหลัง อย่างนี้ก็คือไม่ทำผิดไม่ทำชั่วเพราะหวาดกลัวภัยที่จะเกิดแก่ตนแก่พวกตน เป็นเจตนาเชิงลบด้วยแรงขับจำพวกความกลัว

ในช่วงเวลาที่ผ่านมาคนตะวันตกตื่นกันมากในเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ ย้ำเน้นกันถึงกับว่าให้มีจริยธรรมสิ่งแวดล้อม เป็น environmental ethics เป็นจริยธรรมอย่างใหม่ แต่ก็เห็นได้ชัดว่าเป็นจริยธรรมที่เกิดขึ้นมาเพราะความกลัวภัย และตัวจริยธรรมนั่นเอง ก็มีความหมายออกเป็นพฤติกรรมที่เป็นไปด้วยเจตนาเชิงลบอย่างที่ว่าแล้ว คือไม่ได้รักธรรมชาติจริง ไม่ได้ตั้งใจดีต่อธรรมชาติแท้จริง ไม่ได้มีเจตนาที่ตั้งขึ้นมาจากคุณธรรมที่มีใจรักธรรมชาติ แต่เพราะกลัวภัยแก่ตนว่า ถ้าปล่อยให้ธรรมชาติเสียไปตัวเองจะอยู่ไม่ได้ ก็เลยต้องมีพฤติกรรมแบบยับยั้งตัวเอง ผืนใจยอมให้ธรรมชาติอยู่ โดยตัวเองต้องลดละยอมอดยอมงดความสุขที่จะไม่ได้บริโภคตามใจปรารถนา เป็นจริยธรรมแบบผืนใจ หรือจริยธรรมเชิงลบอย่างที่ว่าแล้ว

ถ้าพฤติกรรมเป็นไปด้วยจริยธรรมเชิงลบอย่างนี้ ก็กลายเป็นว่าคนไม่มีความสุขกับการอยู่ในระบบสันติภาพ ธรรมชาติกับมนุษย์อยู่อย่างไม่เป็นสุข แล้วสันติภาพจะยั่งยืนได้อย่างไร ถ้าสันติภาพจะยั่งยืนได้ คนจะต้องมีความสุขด้วย แล้วคนจะมีความสุขได้อย่างไรในเมื่อระบบความคิดมันผิด มีความขัดแย้งในตัว

ระบบความคิดที่ว่าผิด คือมีแนวคิดที่ฐิพื้นฐานว่าคนจะมีความสุขสูงสุด เมื่อบริโภคได้มากที่สุด แต่แล้วเมื่อบริโภคมาก ก็เป็นการทำลายธรรมชาติ ซึ่งส่งผลตีกลับมาว่าตัวเองเดือดร้อนจะอยู่ไม่ได้ ก็จึงต้องมีจริยธรรมแห่งการมีพฤติกรรมผืนใจไม่บริโภคให้มากนัก โดยยอมให้ธรรมชาติคงอยู่ดี เพื่อที่ตัวเองก็จะคงอยู่ได้

เป็นอันว่า มนุษย์ในอารยธรรมปัจจุบันนี้ มีระบบความคิดที่ไม่ยั่งยืน เพราะเป็นแนวคิดเป็นทิวทัศน์ที่ผิด ขัดแย้งกันในตัวมันเอง ตั้งแต่พฤติกรรมในจริยธรรม ก็เป็นไปด้วยเจตนาเชิงลบ เป็นจริยธรรมแห่งความผินใจ สวนทางกับวิถีแห่งความสุขของตนเอง

ที่จริงก็เป็นเรื่องดังที่รู้จักกันดีในโลกของตะวันตก ตั้งแต่ทศวรรษแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๖ คนตื่นตัวด้วยความตกใจต่อปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ดังที่ได้มีการเฉลิมฉลองวันโลก (Earth Day, April 22, 1970) เป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๕๑๓

แล้วไม่นานหลังจากเริ่มคิดค้นหาทางแก้ปัญหาที่นั่น ก็มีคนรู้ นักคิดซึ่งหันไปยกเอาแนวคิดสำคัญที่เป็นพื้นฐานของอารยธรรมขึ้นมาถกเถียงพิจารณา ปรากฏว่าแนวคิดสำคัญอันใหญ่ที่คนตะวันตกภูมิใจกันเรื่อยมาว่าเป็นตัวนำให้ตะวันตกมีอารยธรรมเจริญล้ำหน้า ตะวันออกในด้านวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เป็นต้น จนเจริญรุ่งเรืองเฟื่องฟูอยู่ในปัจจุบัน คือ แนวคิดพิชิตธรรมชาติ (conquest of nature; dominion over nature) ได้กลับถูกนักคิดยุคใหม่นี้ตีเตียนโจมตีกันเป็นการใหญ่ว่า แนวคิดนี้แหละผิดพลาด ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ผิดต่อธรรมชาติ ให้มนุษย์เป็นศัตรูกับธรรมชาติ และทำลายธรรมชาติ เป็นตัวการที่ทำให้โลกต้องประสบภัยพิบัติจากปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศที่จะโทรมสลายมนุษย์จะต้องเปลี่ยนความคิดและทัศนคติกันใหม่ เช่นให้เป็นมิตรกับธรรมชาติ ต้องมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อม อย่างที่ว่าแล้วข้างต้น*

* ผู้สนใจอาจหาอ่านหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่นเล่มที่ค้นคว้ามาบอกไว้มากอย่าง Ponting, Clive. *A Green History of the World*. New York: St. Martin's Press, 1991.

ฉะนั้นจะต้องมองกันใหม่ ทำความเข้าใจกันใหม่ สร้างความรู้เข้าใจปรับแนวคิดกันใหม่ ตั้งแต่ความเข้าใจในเรื่องความสุขในเรื่องอิสรภาพ ตลอดจนมาจนถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพ อะไรต่างๆ

ดังจะคิดได้ไม่ยากว่า สันติภาพจะมีได้เมื่อคนอยู่โดยมีความสุขด้วยกัน ถ้าคนมีความสุขด้วยการแย่งกัน หรือแย่งชิงความสุขกัน คนนั่นเองก็ย่อมไม่เอาสันติภาพ แต่ตามแนวคิดของลัทธิเศรษฐกิจที่ให้บุคคลแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์ให้แก่ตนให้มากที่สุด ก็คือสอนให้คนแย่งชิงความสุขกัน หรือแย่งกันสุข แล้วสันติภาพจะมีจริงเป็นจริงได้อย่างไร

แม้แต่เรื่องสิทธิเสรีภาพ ถ้ามองจากฐานความคิดที่ไม่ถูกต้อง ก็จะเป็นเรื่องของการแก่งแย่ง แบ่งแยก และความฝืนใจ แล้วเรื่องสิทธิมนุษยชนก็จะเป็นปัญหาอยู่เรื่อยไป

ดูแค่เจตนา ก็ไม่ถูกต้องแล้ว เช่นในระบบความคิดของลัทธิเศรษฐกิจแบบที่ว่าเมื่อก็ เจตนาในการใช้สิทธิเสรีภาพ ก็มุ่งไปในแง่ของการสนองแนวคิดของระบบผลประโยชน์ โดยตั้งใจหาผลประโยชน์ให้แก่ตน แล้วพฤติกรรมในการแสวงหาแก่งแย่งผลประโยชน์นั้น ก็ตามมา คนที่อยู่ในระบบนี้ ก็จะมองสิทธิเสรีภาพในแบบนี้ แล้วเวลานี้คนจำนวนมากก็ไม่ว่าตัวว่าตนมีแนวคิดนี้อยู่เบื้องหลังในการมองเรื่องสิทธิเสรีภาพ คือมองความหมายของสิทธิเสรีภาพนั้น ภายใต้การครอบงำของแนวคิดที่จะเอาแก่ตนให้มากที่สุด มองอยู่ในเงื่อนไขของระบบการแก่งแย่งและแบ่งแยก

แต่ถ้าเริ่มต้นโดยคนตั้งเจตนาที่จะไม่เบียดเบียน จะเกื้อกูลต่อกัน ทำให้แก่กัน หรือทำความสุขให้แก่กันแล้ว การมองสิทธิเสรีภาพก็就会有ความหมายต่างออกไปเลย เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่มนุษย์จะต้องพัฒนาแก้กันหลายชั้น ตั้งแต่ฐานความคิด

รวมแล้วก็อย่างที่ว่ามาแต่ต้น คือ พฤติกรรมเป็นสภาพรูปธรรมซึ่งปรากฏในระดับที่ ๑ โดยโยงกับจิตใจด้วยเจตนาหรือเจตจำนง แล้วภายใต้เจตจำนงหรือเจตนา นั้น ก็ต้องพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติต่างๆ เช่น เมตตาที่จะแต่งสรรเจตนาให้สร้างพฤติกรรมที่เกื้อกูล โดยที่พร้อมกันนั้นก็มิให้มนุษย์หลงทางที่จะเอาเมตตาไมตรีนั้น มาถักกันพวกตนจากการเข้าถึงความจริงในการที่จะอยู่อย่างดี กับทุกสิ่งทุกอย่างที่มีใหม่แต่เพียงมนุษย์เท่านั้น ในท่ามกลางธรรมชาติและธรรมดา ที่ไม่เข้าใครออกใคร

การพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมหรือคุณสมบัติทั้งหลาย ทั้งที่เป็นความดีงาม ความสามารถ และความสุข จะสำเร็จเป็นของจริงแท้ได้ ก็ต่อเมื่อมีปัญหาที่พัฒนาขึ้นมาให้รู้เข้าใจความจริง มองเห็นสภาวะของธรรมชาติ เข้าใจโลกและชีวิตตามที่มันเป็น ความสำเร็จที่แท้ของการพัฒนาคน จึงหมายถึงการพัฒนาปัญญา

ได้บอกว่าสันติภาพภายนอกจะสำเร็จได้ ต้องมีสันติภายใน ประสานรับนั้น อย่างน้อยก็เห็นได้ไม่ยากว่า ในแต่ละคนมีตัวตนที่ยึดถือกันไว้ แคว่ว่าคนยึดติดตัวตน เอาแต่ตัว ก็คือมีตัวแบ่งแยกที่จะขัดขวางการอยู่ร่วมกัน ถ้าคนรู้ทันตัวตนอัตตานั้น ไม่ทำอะไรแค่ตามความยึดติดตัวตน แต่รู้เข้าใจที่จะปฏิบัติต่อมันตามเหตุผลของปัญญา อัตตาสงบระงับไป เขาก็จะอยู่ร่วมรวมกันในสันติภาพได้

ความยึดติดตัวตนถืออัตตาแสดงออกมาในอาการที่เรียกว่า เป็นกิเลสต่างๆ อย่างน้อยคนต้องมีปัญญารู้ทันและสยบสงบมันได้ ไม่ตกไปอยู่ใต้อำนาจของมัน ในที่นี้จะเพียงบอกชื่อไว้ว่ากิเลสที่สำแดงอัตตาตัวสำคัญอย่างร้ายคืออะไรบ้าง ซึ่งคนต้องอาศัยมันในการรักษาชีวิตเมื่อยังมีปัญญาไม่พอ อันจะต้องรู้ทันและสยบสงบให้ได้ด้วยการพัฒนาปัญญาขึ้นมา เพื่อที่จะมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญาแทนมัน

ตั้งที่ว่าแล้ว ในที่นี้จะบอกแต่ชื่อพอให้รู้จักไว้ก่อน ส่วนการพัฒนาปัญญาขึ้นมาที่จะส่งบรณระดับสลายมันนั้น ต้องไว้ว่ากันอีกที

ตัวแสดงอาการขยายความยึดติดอึดตา ๓ อย่าง (ปัญญา - กิเลสตัวป็น) คือ

๑. ตัณหา ความอยากเสพอยากได้ออยากเอา เห็นแก่จะได้ผลประโยชน์ มุ่งหาเครื่องปรนเปรอบำรุงบำเรอ คิดแต่จะได้จะเอา
๒. มานะ ความถือตัวสำคัญ อยากเด่นเป็นใหญ่ ใฝ่อำนาจ จะให้เหนือเขา จะครอบงำคนอื่น เป็นเหตุให้มักหวาดระแวง
๓. ทิฏฐิ การยึดติดถือมั่นในลัทธินิยม อุดมการณ์ และศาสนาต่างๆ เอาศรัทธาของตัวเป็นใหญ่ ไม่ยอมรับฟังใครอื่น ถือสำคัญมั่นหมายให้ต้องเป็นไปอย่างฉันว่าเท่านั้น

ถัดจากนี้ คนก็ต้องพ้นจากอำนาจของความยึดติดเอาแต่ตัวที่เรียกว่า มัจฉริยะ คือความหวงแหนกีดกัน อีก ๕ อย่าง คือ

๑. ขาวาสมัจฉริยะ ความหวงแหนกีดกันในเรื่องที่อยู่อาศัย พื้นที่ดินแดน
๒. ลาภมัจฉริยะ ความหวงแหนกีดกันในเรื่องผลประโยชน์
๓. กุศมัจฉริยะ ความหวงแหนกีดกันในเรื่องชาติวงศ์ พงศ์พันธุ์ เผ่าชน กลุ่ม พรรคพวก
๔. วรณมัจฉริยะ ความหวงแหนกีดกันกันในเรื่องชั้น วรณะ สีผิว
๕. ธรรมมัจฉริยะ ความหวงแหนกีดกันกันในเรื่องวิชาการ ความรู้ คุณพิเศษ และผลสำเร็จทางภูมิธรรมภูมิปัญญา

การปฏิบัติจัดการในเรื่องเหล่านี้ ไม่พึงทำด้วยใจที่มีมัจฉริยะ แต่พึงจัดให้เป็นธรรม ตามกฎกติกาที่ใช้ปัญญาตกลงกันจัดตั้งไว้ด้วยใจเมตตา ดังเช่นการจัดสรรที่อยู่อาศัยและการจัดปันลาภตามวินัยของสงฆ์

จะต้องพัฒนามนุษย์ให้มีปัญญาที่จะมองสิ่งทั้งหลายในระบบ เหตุปัจจัยอย่างถูกต้อง ให้มนุษย์พัฒนาปัญญาขึ้นมาที่จะรู้เข้าใจความจริง มองเห็นตามสภาวะ เข้าใจเหตุปัจจัย เข้าใจระบบความสัมพันธ์ทั้งหลายอย่างถูกต้อง และสามารถนำความรู้ที่เข้าใจความจริงนั้นมาจัดสรรชีวิตและสังคมของตนเอง พร้อมทั้งการอยู่ร่วมกับธรรมชาติภายใต้ธรรมดานั้นให้ถูกต้อง

วันนี้ก็ได้ขอเสนอความคิดในเรื่องที่ตั้งหัวข้อไว้เพียงเป็นข้อพิจารณาถกกัน คือในเรื่องที่ชื่อว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพของโลก” ทั้งนี้ ไม่ว่าจะพูดแนวกว้างหรือแนวแคบ ก็มีสาระอย่างเดียวกัน คือ ในแง่หนึ่ง ก็เน้นในเรื่องของจุดหมายที่ว่า จะต้องประสานจุดหมาย คือภาวะแห่งสันติภาพ ทั้งสันติภาพภายในและสันติภาพภายนอก ให้ประสานกลมกลืนกันให้ได้

แต่ในวิถีทางที่จะเข้าสู่จุดหมายที่ประสานสันติทั้งสองอย่างเข้าด้วยกันนั้น มนุษย์จะต้องมีปฏิบัติการที่พร้อมทั้งด้านพฤติกรรมจิตใจ และปัญญา คือมีศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ด้วยการพัฒนามนุษย์

การพัฒนามนุษย์นั้น ก็คือการศึกษา เราจึงบอกว่าต้องเอาการศึกษามา จึงจะช่วยให้สันติภาพที่แท้จริงเกิดขึ้นได้ แล้วเราก็บอกว่านี่คือ การศึกษาเพื่อสันติภาพ

พระพุทธศาสนานั้นสอนระบบการศึกษาแบบองค์รวม และระบบการศึกษาแบบองค์รวมนั้นแหละเป็นตัวพระพุทธศาสนา เราก็จึงพูดออกมาแล้วว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพของโลก” คือชื่อนี้ว่าการศึกษาอยู่ในตัวพระพุทธศาสนา เพราะว่าพระพุทธศาสนามีการศึกษาเป็นเนื้อตัวอยู่แล้ว

พระพุทธศาสนาเป็นระบบการศึกษาที่นำไปสู่สันติภาพอันแท้จริงของโลก ซึ่งมีความหมายว่า ทั้งสันติภายใน สันติภายนอก ทั้งสันติภาพในความหมายแคบๆ ว่าไม่มีสงครามหรือปราศจากความขัดแย้ง และในความหมายที่น่าจะยอมรับได้ว่าสันติสุขที่มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยจิตใจที่เอิบอิม เบิกบาน ผ่องใส มีความสุข

ขออนุโมทนาคณะกรรมการกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพผู้ประสานเป็นแกนกลาง โดยในวาระนี้ ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีท่านอธิการบดีเป็นประธาน พร้อมทั้งทางสภาสถาบันราชภัฏ มีท่านเลขาธิการเป็นประธาน ได้เป็นเจ้ากิจดำเนินการให้เกิดมีปาฐกถาครั้งนี้ ขอให้สันติสุขสัมฤทธิ์แก่ทุกท่าน จนถึงแก่ทั่วทั้งโลก สมตั้งใจหมาย